

הרב יהודה הלוי עמיחי

'מעין שבע' במניין שבהצור

שאלה

בשל התפרצות מגפת הקורונה אנחנו מתפללים כבר שלושה שבועות בחצר גדולה, שלוש תפילות ביום: שחרית, מנחה וערבית. כדי לקרוא בתורה אנו מוציאים את הספר מתוך אחד הבתים של אחד המתפללים. האם יש למקום דין של בית כנסת וניתן לומר ברכת 'מעין שבע' בליל שבת?

א. ציבור ויהיד ב'מעין שבע'

הטור (או"ח סי' רסח) כתב:

ואומר ש"ץ ברכה אחת מעין שבע, והיא: מגן אבות בדברו ואלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וחותרם בא"י מקדש השבת. וכתב אבי העזרי שאין ליחיד לומר אותה שלא נתקנה אלא משום סכנת מזיקין שבת כנסיות שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבא שיסיימו תפלתם בעוד שש"ץ מאריך, כדאיתא בפ' במה מדליקין (כד ב) י"ט שחל להיות בשבת ש"ץ היורד לפני התיבה ערבית אינו מזכיר של י"ט בברכת מעין שבע, ומסיק טעמא משום בדין הוא דאפילו בשבת לא בעי למימריה ורבנן הוא דתקון משום סכנה, מאי דתקון תקון ומאי דלא תקון לא תקון. אלמא שאין להוסיף על מאי דתקון ולא נתקנה אלא בציבור, כדמשמע לישנא דש"ץ היורד לפני התיבה ערבית, אלמא שלא נתקנה אלא לש"ץ, ותו אנן דלית לן סכנה ולא אמרינן לה אלא משום מנהג אבותינו:

בדברי הטור הוזכרה רק הבחנה בין יחיד לציבור, ומשמע שציבור אומר 'מעין שבע' בכל מקום שמתפללים בתפילת ערבית של שבת, ואפילו אם יתפללו במקום פרטי (בבית וכדו'). ה'בית יוסף' הביא שגם הסמ"ג¹ וגם המרדכי² כתבו להבחין בין יחיד לציבור, אלא שהוסיף שלדעת הגאונים³ יש לומר 'מעין שבע' בין ביחיד ובין בציבור. ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' רסח סעי' ח) כתב:

ואומר ש"ץ ברכה אחת מעין שבע, ואין היחיד אומר אותה. הגה: מיהו אם היחיד רוצה להחמיר על עצמו יכול לאומרה בלא פתיחה ובלא חתימה, וכן נוהגין הצבור לאמרה עם ש"ץ בלא פתיחה וחתימה.

1. סמ"ג, עשין קב ע"א.
2. מרדכי, שבת פ"ב סי' רפד.
3. הוזכרו בהגהת מרדכי שם.

ה'שלחן ערוך' לא הזכיר הגדרת בית כנסת, אלא כתב ציבור וש"ק, אולם בהמשך כתב (סעי' י): 'אין אומרים ברכה מעין שבע בבית חתנים ואבלים, דליכא טעמא דמאחרין לבא שיהיו ניזוקין'. דברי ה'שלחן ערוך' הם על פי מהר"י אבוהב, וכן הוזכר בשו"ת הריב"ש⁴ גם כאן ה'שלחן ערוך' לא הזכיר את נושא בית הכנסת, ואדרבא, כתב שבבית חתנים ואבלים אין אומרים ברכת 'מעין שבע' - משמע מכאן שדווקא במקומות שמתפללים רק מדי פעם, שם אין חשש מזיקין, ולא תיקנו שם אמירת 'מעין שבע'. לעומת זאת בבית שמתפללים בו קבוע, שם נראה שיש לומר 'מעין שבע'. גם הרדב"ז⁵ כתב שאם יש בחורים בבתי מדרשות, אף שאין שם ספר תורה, בכל אופן מכיוון שמתפללים שם בקביעות וזה מקום לימוד, אפשר לומר 'מעין שבע'. גם הט"ז (סי' רסח ס"ק ח) כתב:

ומ"מ נראה דאותן שקובעים מקום להתפלל על איזה ימים כמו שרגילים לעשות בירידים זה הוה דומה לבית הכנסת קבוע ואומרים שם ברכה זו.
הט"ז לא הזכיר כלל נושא ספר תורה.

ב. ספר תורה

הראשון שהזכיר את ספר התורה בדיון על בית כנסת קבוע הוא ב'שיירי כנסת הגדולה', שכתב:

וכ"כ הריב"ש ז"ל [שלא אומרים בבית חתנים ואבלים]: ובסדר חזניא למהר"א ירושלמי כתוב: כל עשרה שפירשו מן הצבור אקראי בעלמא, הרי הן כיחיד ואין מברכין אותה, ע"כ, ויראה דאקראי בעלמא דקאמר, אין כונתו לומר שאין מתפללים שם כי אם פעם אחת באקראי, אלא כוונתו שאינו ב"ה קבוע בס"ת, דאף על פי שמתפללים שם בכל לילה, מפני שאין שם ב"ה קרוב הו"ל כיחידים ואין לאמרה, ואפשר דלא פליג אהרדב"ז, שכתבתי במ"א בשמו שהיה אומרה בבית המדרש, דהרדב"ז מיירי בבית המדרש שקדושתו כקדושת בית הכנסת.

ב'שיירי כנסת הגדולה' דן בהגדרת מקום שלא מתפללים בו שלוש תפילות. הוא כותב שם שכאשר אין ספר תורה במקום, ומתפללים בו רק בלילה, א"כ יש חיסרון בהגדרתו כמקום קבוע. לדעתו בית מדרש שיש לו קדושת בית כנסת, ואפילו שאין בו שלוש תפילות - מוגדר הוא לעניין ברכת 'מעין שבע' כמקום תפילה קבוע. מכאן שאם מתפללים במקום תפילת שחרית, א"כ הוא כבית כנסת קבוע, ולכו"ע אומרים בו 'מעין שבע'.

עוד הוסיף ב'שיירי כנסת הגדולה':

ויש להסתפק היכא שיחיד א' מקדיש ס"ת לב"ה והמנהג להעמיד הס"ת בבית המקדיש כמו ה' או ז' ימים, ומביאים ס"ת לכבוד הס"ת, ומעמידין אותה בבימה

4. שו"ת הריב"ש, סי' מ.

5. שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' יח.

שמתקנין להם, ולכבוד התורה מתפללים שם ערבית שחרית ומנחה עד הוליו אוו לווית הכנסת, ורוב הפעמים מתפללין שם שבת ערבית שחרית ומנחה, אם אומרים ברכת מעין שבע, דאפשר דלא הוצרכו לומר שאין אומרים אותה אלא בבית הכנסת, אלא לאפוקי כשאין שם ספר תורה, כגון בבית המשתה ובבית האבלים, אבל כל שיש שם ס"ת אפילו באקראי בעלמא אומרים אותה, ולהיותי מסופק בדבר כמה פעמים נמצאתי בליל שבת קודש, והש"צ אמרה ולא מחיתי בו, ואם לא היה אומר לא הייתי אומר לו שיאמר אותה, דאין ולא ורפיא בידי.

המקרה הנוסף הוא מקום שאומנם יש בו שלוש תפילות ביום ויש שם ספר תורה, אלא שזהו בית כנסת רק לכמה ימים, עד שלוקחים את ספר התורה משם ולא יהיה עוד מקום תפילה, ומראש ידוע שהספר ילקח לאחר כמה ימים. גם במקרה זה החיסרון אינו בעצם הקביעות אלא באורך הקביעות. נראה שעל המקרה השני שבו הסתפק בשיירי כנסת הגדולה - פשיטא לט"ז שאפילו ימים מספר נחשבים קביעות. גם ה'אליה רבה' שהביא את דברי הט"ז כתב שבירידים שמצויים בהם ספרי תורה - מוגדר המקום כבית תפילה קבוע בגלל שיש שם שלוש תפילות כולל שחרית, ולא בגלל שקדושת ס"ת במקום מגדירה את המקום כבית תפילה קבוע.

ג. על פי הסוד

כל הדברים הנ"ל הם לפני דברי 'כף החיים' (או"ח סי' רסח ס"ק נ) שכתב: בבית חתנים וכו' וכן עשרה שפירשו מן הצבור והתפללו במקום שאינו בית הכנסת קבוע בספר תורה אין אומרים אותה (שיירי כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף אות ט' וכן כתב המטה יהודה אות א') דכל שאין מתפללין בבית הכנסת קבוע אין אומרים אותה (ודלא כהט"ז ס"ק ח') יעו"ש. וכן הבורחים מן העיר לכפרים מדבר באופל ומתפללים בכפר אין אומרים אותה (בית דוד סימן תקל"ז, ברכי יוסף אות ד'). אמנם כל זה הוא לפי הפשט אבל כבר כתבנו (לעיל אות ג') דכל דברי רז"ל שבגמרא הם מסודרים על פי הסוד, וגם האר"י ז"ל בשער הכוונות נתן טעם בסוד לברכה מעין שבע, ושצריך לאומרה אחר תפלת ערבית של שבת כמו שאומרים חזרה אחר תפלת שחרית ומנחה, יעו"ש. ואם כן לפי זה לא יש חילוק ובין בית חתנים ובין בית אבלים ובין בית שאינו בית הכנסת קבוע ואין בו ספר תורה אלא כל שיש עשרה מתפללין ביחד בכל מקום שיהיה צריך לומר אותה וכן כתב בסידור חסד לאברהם (למהר"א טובייאנה דף ק"ג ע"א) דלפי סודן של דברים אין למנוע מלאומרה בכל מקום שמתפללין יעו"ש, וכן כתב השלמי צבור (דף קצ"ח ע"ב) בן איש חי (פרשת וארא אות יו"ד). וכבר כתבנו כמה פעמים דכנגד דברי האר"י ז"ל שנותן טעם בסוד לא חיישינן לספק ברכות. 'כף החיים' מביא גם את דעת המקובלים הבאים בסוד ד', ולשיטתם יש לומר ברכת 'מעין שבע' בכל מקרה, ואפילו במקום שאיננו בית כנסת ואין בו קריאת התורה, ובוודאי קל וחומר במניין קבוע שקיים כבר שלושה שבועות. ואף על פי שהיו שחלקו על דברי

המקובלים, בנידון דידן נראה שגם ההלכה וגם הקבלה מסכימים שזהו בית כנסת קבוע, ואומרים בו תפילת 'מעין שבע' בליל שבת.

מסקנה להלכה

העולה שאין צורך בספר תורה במקום עצמו להגדרת מקום תפילה קבוע כדי לברך את ברכת 'מעין שבע', אלא כל מקום שמתפללים בו שלוש תפילות (כגון שמביאים ס"ת מבית שכנים), אפילו שבוע אחד, מוגדר כבית כנסת קבוע. ובוודאי לבאים בסוד ד' אומרים 'מעין שבע' בכל מקום שמתפללים בו עשרה בליל שבת, זאת כיוון שהם ציבור שחלה עליו חובת אמירת 'מעין שבע'. על כן נראה שבנדון דידן צריך לומר ברכת 'מעין שבע'.

